

OLENA BOCHAROVA*

Kraków, Polska

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-8415-3925>

ANETA KAMIŃSKA**

Kraków, Polska

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-4612-6464>

HISTORIA I KIERUNKI ROZWOJU BADAŃ JAKOŚCIOWYCH ZA GRANICĄ I ICH WYMIAR ROZWOJOWY

Streszczenie: Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie historii badań jakościowych za granicą. Głównym problemem badawczym podjętym przez autorki jest pytanie, jak kształtuje się historia badań jakościowych za granicą i jakie to może mieć implikacje dla praktyki badawczej również w naszym kraju. Została przyjęta metoda hermeneutyczna, badania tekstów w celu wyciągnięcia kolejnych, oryginalnych wniosków w tym dla dalszej praktyki badawczej. W pierwszej części niniejszego artykułu zostały ukazane fazy rozwoju badań jakościowych, począwszy od okresu wczesnych badań klasycznych, poprzez okres tworzenia się oryginalnych tradycji i okres sprawdzenia podstaw i paradygmatu badań, aż do okresu nowej systematyzacji metod, procedur i standardów. Ta część zawiera szczegółowy przeglądowy materiał. Druga część to ustalenia metodologiczne. Ukazano, czym są w swojej istocie badania jakościowe na podstawie literatury przedmiotu, zwracając baczną uwagę na ich charakterystyczne cechy stanowiące o ich niepowtarzalnym charakterze. Dokonano także klasyfikacji metod jakościowych. W artykule podkreślono również rolę badacza metod jakościowych, różniącą się znacznie od roli badacza w przypadku wyboru metod ilościowych. Całość zachęca do przyjrzenia się dorobkowi metodologicznemu perspektywy jakościowej i jeszcze głębszego docenienie jej unikatowych walorów.

Słowa kluczowe: badania jakościowe, klasyfikacja metod jakościowych, nauki społeczne.

* Olena Bocharova, dr hab., Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie im. Komisji Edukacji Narodowej; e-mail: olena.bocharova@up.krakow.pl.

** Aneta Kamińska, dr, Akademia Ignatianum w Krakowie; e-mail: aneta.kaminska@ignatianum.edu.pl.

Wprowadzenie

Metody ilościowe są w obecnych czasach popularne i dobrze ugruntowane w naukach społecznych. Przedstawiciele różnych nauk, w tym przede wszystkim społecznych i humanistycznych korzystają z opisowo-refleksyjnego i interpretacyjnego ich charakteru. Dokonują różnych form analizy symboli oraz analizy tekstu. Czynią tak, aby nadać swoim badaniom głębszy sens i wielowymiarowe oblicze. Badania ilościowe, jakkolwiek bardzo użyteczne, nie wystarczają do tego, aby ukazać rozległy kontekst istotnych zagadnień pedagogicznych i społecznych. Istnieje potrzeba ciągłego zapraszania badanych do obopólnego dialogu, współistnienia ich w procesie badawczym, otwarcia i zrozumienia procesów, które są ich udziałem. Badacz jakościowy pragnie zanurzyć się w kulturę, ludzkie usposobienie, przyczyny występujących zjawisk, odkrywając ich kulisy i dowiadując się więcej, a także mając w nich swój udział. Badana rzeczywistość jawi się mu jako złożona, dotycząca jego samego, a nie jako odmienna, schematyczna i możliwa do poznania jedynie poprzez czyjąś opinię. Badania w nurcie jakościowym stawiają przed badaczem istotne wyzwania. Badacz jest w nich obecny jako osoba z całym swoim bagażem wiedzy, życiowych doświadczeń, zawodowych i badawczych oraz tendencją do subiektywnej interpretacji wyników badań. Ta subiektywna postawa jest właściwa i przynosi oryginalne i interesujące rezultaty badawcze w badaniach jakościowych.

Historia badań jakościowych

Badania jakościowe mają nieco inną historię w socjologii, antropologii, psychologii, historii, pracy socjalnej, marketingu, dziennikarstwie, medycynie i edukacji. Nierównomierny rozwój w różnych naukach doprowadził do tego, że „wiele z tego, co jest przeszłością, dla antropologii i socjologii wydaje się stosunkowo nowe lub nawet szokująco nienaukowe dla niektórych dziedzin psychologii” (Kvale 2004, s. 23).

Badania jakościowe mają dość długą historię. Prototypy tych badań (wywiady niestrukturyzowane, obserwacja uczestnicząca) można zaobserwować w badaniach etnografów w XVII wieku. Pojawiły się one ze względu na potrzebę zrozumienia „innego”, „obcego” przedstawiciela innej społeczności, innej grupy etnicznej, innej kultury, odmiennych zwyczajów, norm, zachowań, doświadczeń, wartości i wierzeń. Ten rodzaj badań jakościowych ukazał się wtedy, gdy etnografowie, antropolodzy i socjologowie zaczęli badać inne kultury i zdali sobie sprawę, że do badania czegoś radykalnie odmiennego (wartości, wzorów zachowań, tekstów, artefaktów kulturowych) potrzebne jest nieco inne podejście, inne metody oraz inne kryteria i standardy oceny niż istniejące metody badań ilościowych. W pewnym momencie badacze uświadomili sobie, że zachodnie wartości i kryteria oceny nie mogą już być gwarancją prawdy i podstawą do samodzielnych, rzetelnych obserwacji (Vidich, Lyman 2008).

Stało się jasne, że etyka tradycyjna i wartości chrześcijańskie, które służyły badaczom jako wzory stanowiły barierę do zrozumienia i poznania wartości kultur niezachodnich, niechrześcijańskich. Badacze zdali sobie sprawę, że standardy zachodnie nie pozwalają docenić różnicy jakościowej w myśleniu kultur prymitywnych. Ta bariera nie pozwalała także w pełni skorzystać m.in. z doświadczeń i sposobów myślenia kobiet i mężczyzn.

Uzupełniając analizę Normana Denzina i Yvonne Lincoln (2008), Aleksiej Ulanowski (2008, s. 133) ukazał cztery okresy w rozwoju metodologii badań jakościowych: 1) okres wczesnych badań klasycznych; 2) okres tworzenia się oryginalnych tradycji; 3) okres sprawdzenia podstaw i paradygmatu badań; 4) okres nowej systematyzacji metod, procedur i standardów.

Okres wczesnych badań klasycznych (1900–1950)

Jest to okres pojawienia się pierwszych badań jakościowych w socjologii, antropologii i psychologii. Jest on również nazywany tradycyjnym lub pozytywistycznym. Badania jakościowe były uzupełnieniem metod ilościowych i miały na celu uzyskanie szczegółowych opisów i interpretacji badanych zjawisk. Był to okres, w którym dominowały sprawozdania obiektywne i opowiadania realistyczne, z zachowań i przeżyć badanych. Wśród prac z tamtego okresu, które stanowiły silny impuls do rozwoju badań jakościowych, należy wymienić prace Chicagowskiej Szkoły Socjologicznej w latach 20. i 30. XX wieku. Klasycznym przykładem była praca Williama Thomasa i Florianusa Znanieckiego *Chłop polski w Europie i Ameryce* (1922), traktująca o postawach polskich migrantów, oparta na analizie ponad 700 listów osobistych, materiałów prasowych, dokumentów archiwalnych oraz serii wywiadów pogłębionych.

Duży wpływ na kształtowanie się nowej metodologii miał amerykański socjolog Robert E. Park. Jego badania opierały się na obserwacji bezpośredniej i relacjach narracyjnych badanych. W książce *Prasa migracyjna i jej kontrola* (1922, wyd. *The Immigrant Press and Its Control*) opisuje doświadczenia imigrantów, ich przeżycia oraz trudności, z którymi się borykali. Praca R. Parka jest dziś aktualna z powodu globalizacji i otwartości świata.

Wpływowym ośrodkiem rozwoju metodologii jakościowej była Szkoła Frankfurcka, reprezentowana przez Theodora Adorno, Herberta Marcuse'a, Ericha Fromma, gdzie wywiady, analiza materiału biograficznego i indywidualnych przypadków były wykorzystywane do badania zagadnień autorytaryzmu, dominacji, rasizmu i uprzedzeń społecznych. W tym okresie pojawiły się opracowania antropologów: Franza Boasa: *Antropologia a życie współczesne* (*Anthropology and modern life*, 1928), Margaret Mead: *Kultura i tożsamość: studium dystansu międzypokoleniowego* (*Culture and commitment*, 1970); Gregory Batesona: *Umysł i przyroda: jedność konieczna* (*Mind and nature: a necessary unity*, 1979); Edward Evans-Pritchard: *Czary, wyrocznie i magia u Azande* (*Oracles and Magic among*

the Azande, 1937), Alfreda Radcliffe-Browna: *Wyspiarze z Andamanów: studia z antropologii społecznej* (*The Andaman islanders*, 1922), które określiły standardy terenowych badań etnograficznych i stały się badaniami klasycznymi etnografii, antropologii kulturowej, etnopsychologii, psychologii społecznej i socjologii.

Psychoanaliza Zygmunta Freuda również miała swój wpływ na rozwój metodologii badań jakościowych i stymulowała badaczy do wykorzystania pogłębionych wywiadów psychoanalitycznych (terapeutycznych), wywiadów klinicznych, materiałów biograficznych, studiów przypadków, metod projekcyjnych i podejścia interpretacyjnego do badania ludzkich zachowań i doświadczeń. Do najbardziej znanych psychologicznych studiów indywidualnych przypadków należy studium Ludwiga Binswanger pt. *The case of Ellen West*, 1958. Nie sposób pominąć książkę Gordona Allporta pt. *Wykorzystanie dokumentów osobistych w naukach psychologicznych*, 1942 (*The use of personal documents in psychological science*), dotyczącą metody analizy dokumentów osobistych w psychologii.

Okres kształtowania się oryginalnych tradycji (1950–1970)

Jest to czas „dojrzewania” kluczowych podejść i teorii, które później stały się podstawą do badań jakościowych. W tym okresie aktywnie rozwijały się fenomenologia, hermeneutyka, etnometodologia, strukturalizm, semiotyka, studia kulturowe, teoria krytyczna i teorie feministyczne (Ulanowski 2008, s. 134). Jednocześnie ten okres charakteryzuje się mocnym wpływem orientacji postpozytywistycznej w naukach społecznych oraz dążeniem do sformalizowania metod jakościowych i uczynienia ich bardziej rygorystycznymi w porównaniu z metodami ilościowymi. N. Denzin i Y. Lincoln (2011) nazywają ten czas „złotym wiekiem” rygorystycznej analizy jakościowej. Badacze łączyli wywiady otwarte i *quasi*-strukturalne z obserwacją uczestniczącą, standaryzowanymi, statystycznymi formami analizy danych oraz *quasi*-statystykami. Badacze podjęli próbę opracowania modelu trafności zewnętrznej i wewnętrznej badań konstruktywistycznych i danych jakościowych.

Druga połowa lat 60. XX wieku była ważnym momentem w historii rozwoju badań jakościowych. W ciągu kilku lat ukazało się jednocześnie kilka monografii, które później stały się podstawowymi podręcznikami. Były to książki Barneya Glasera i Anselma Straussa – *Odkrycie teorii ugruntowanej*, 1967 (*The discovery of grounded theory*); Harolda Garfinkla – *Studia z etnometodologii*, 1967 (*Studies in ethnomethodology*) oraz Herberta Blumera – *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*, 1969 (*Symbolic interactionism. Perspective and method*).

W tym samym czasie Abraham Maslow opublikował pracę pt. *The Psychology of Science* (1966), w której wprowadził rozróżnienie pomiędzy typami nauki mechanistycznym i humanistycznym, twierdząc, że wszechstronna koncepcja nauki to taka, która zawiera idiograficzne, holistyczne, osobiste, transcendentalne aspekty ludzkiego doświadczenia i rozumienia. Zdaniem autora, najlepszym sposobem poznania, kim jest człowiek, jest pozwolenie mu na opowiedzenie o sobie poprzez

pytania i odpowiedzi lub pośrednio poprzez komunikację, rysunki, sny, opowieści, gesty itp., które można potem zinterpretować. Można też zwrócić uwagę na dorobek Carla Rogersa. Choć w swoich pracach: *O stawaniu się sobą: poglądy terapeuty na psychoterapię*, 1961 (*On becoming a person: a therapist's view of psychotherapy*) czy *Sposób bycia*, 1980 (*A Way of being*) nie zaproponował żadnych konkretnych metod, jednak wywarły one silny wpływ na rozwój niepozytywistycznych badań w psychologii i pedagogice.

Adrian Van Kaam przeprowadził w 1958 roku oryginalne badanie fenomenologiczne *Podstawy egzystencjalne psychologii*, 1966 (*Existential foundations of Psychology*), poświęcone zjawisku poczucia bycia rozumianym, w którym szczegółowo opisał procedury zbierania i analizy danych. Idee Van Kaama zwróciły uwagę wielu psychologów badawczych (Amedeo Giorgi, *Fenomenologia i badania psychologiczne*, 1985 (*Phenomenology and psychological research*); *Trudności napotymane w stosowaniu metody fenomenologicznej w naukach społecznych*, 2006 (*Difficulties encountered in the application of the phenomenological method in the social sciences*); *O różnicach w stosowaniu metody fenomenologicznej*, 2006 (*Concerning variations in the application of the phenomenological method*); Paula Colaizzi, *Badania psychologiczne w ujęciu fenomenologa*, 1978 (*Psychological research as a phenomenologist views it*) oraz Rolfa von Eckartsberga, *Wprowadzenie do psychologii egzystencjalno-fenomenologicznej*, 1998 (*Introducing existential-phenomenological psychology*), na podstawie których zostały później sformułowane zasady badań fenomenologicznych.

Okres sprawdzenia ram i paradygmatów badawczych (1970–1990)

W tym okresie nastąpiły zmiany standardów, paradygmatów i ogólnie przyjętych ram konceptualnych badań. Przyjęto szereg alternatywnych podejść i strategii badań jakościowych. Okres ten charakteryzował się gwałtownym wzrostem badań jakościowych. Strategie badawcze, metody i formy raportów zaczęły się dość drastycznie różnicować: od metod teorii ugruntowanej do studiów indywidualnych przypadków, metod biograficznych, etnograficznych i badań w działaniu (*action research*). Pojawiło się wiele sposobów zbierania i analizowania materiału empirycznego. Do analizy danych jakościowych zaczęto wykorzystywać komputery, a także wprowadzono narracyjne, semiotyczne i treściowe metody odczytywania wywiadów i tekstów kultury. W różnych dziedzinach nauk społecznych ukazało się kilka czasopism, których głównym tematem były badania jakościowe: „Qualitative Sociology Review”, „Qualitative Studies in Education”, „Cultural Anthropology”. Mniej więcej w tym samym czasie pojawiło się kilka nowych kierunków, które później wywarły silny wpływ na epistemologię i metodologię badań jakościowych: poststrukturalizm (Roland Barthes), neopozytywizm (Dewi Z. Phillips), neomarksizm (Louis Althusser), dramaturgia rytuału i teoria kultury (Viktor Turner), dekonstrukcjonizm (Jacques Derrida). Do najbardziej

znanych prac metodologicznych z okresu 1970–1980 należą opracowania Williama J. Filsteada, *Metodologia jakościowa: Zaangażowanie światem społecznym*, 1970 (*Qualitative methodology: Firsthand involvement with the social world*); Johna Loflanda, *Analiza układów społecznych*, 1971 (*Analyzing social settings*); Leonarda Schatzmana i Anselma Straussa, *Badania terenowe*, 1973 (*Field research*); Roberta Bogdana i Stevena Taylora, *Wprowadzenie do metod badań jakościowych: podejście fenomenologiczne w naukach społecznych*, 1975 (*Introduction to qualitative research methods: a phenomenological approach to the social sciences*); Jamesa Spradley'a, *Wywiady etnograficzne*, 1979 (*The ethnographic interview*) oraz *Obserwacja uczestnicząca*, 1980 (*The ethnographic interview*).

W roku 1971 A. Giorgi i jego współpracownicy opublikowali serię prac pt. *Duquesne studies in phenomenological psychology*, które zawierały przykłady jakościowych badań fenomenologicznych. Później A. Giorgi stał się jednym z inicjatorów „International Conference of Research in Humanistic Methodology”, która odbywa się co roku, począwszy od 1982 roku. Koniec lat 80. XX wieku to okres, w którym badania jakościowe zaczęły rozwijać się w nowym kierunku. W krótkim czasie pojawiło się szereg publikacji autorów, którzy nawoływali do uczynienia badań społecznych i tekstów naukowych bardziej refleksyjnymi (poprzez włączenie opisów własnych doświadczeń i obserwacji badacza, odejścia od zdystansowanego, neutralnego i pasywnego sposobu prezentowania wyników) oraz wzywających do zwrócenia większej uwagi na kwestie płci, klasy i rasy. W pracach krytyce poddawane były istniejące modele prawdy, znaczenia i reprezentacje. Jedno z założeń, leżące u podstaw wcześniejszych badań jakościowych, zostało krytycznie zakwestionowane – przekonanie, że można przekazać opis prawdziwego doświadczenia, przeżycia innej osoby. Samo istnienie bezpośredniego związku między doświadczeniem życiowym a tekstem badawczym zostało poddane wątpliwości. Wszystko to było konsekwencją przemian, jakie nastąpiły w tym czasie w naukach społecznych. Ten okres otrzymał nazwę interpretacyjnego (narracyjnego, retorycznego i dyskursywnego).

Okres usystematyzowania metod, procedur i standardów (1990 – obecnie)

Jest to okres konsolidacji zwolenników badań jakościowych; tworzenia ogólnie przyjętej klasyfikacji metod i sposobów pracy z danymi jakościowymi. W tym okresie nastąpiło odejście od kryteriów fundamentalistycznych oceny badań jakościowych, redefinicja takich pojęć, jak: znaczenie, podsumowanie, wiarygodność danych oraz sformułowanie szeregu nowych kryteriów oceny (moralnych, krytycznych). Następuje również odejście od koncepcji obserwatora biernego, zdystansowanego obserwatora. Kładzie się nacisk na badania w działaniu, badania uczestniczące i badania zorientowane na aktywnych uczestników. W latach 90. XX wieku pojawił się konstrukcjonizm społeczny w naukach. Nurt, który stanowił

wszechstronną krytykę różnych form realizmu, obiektywizmu i elitaryzmu w nauce oraz był ściśle związany z badaniami jakościowymi.

Ostatnie lata w naukach społecznych charakteryzują się rozpowszechnieniem badań jakościowych. Badacze coraz częściej zwracają uwagę na etnografię i tekst multimedialny. Czas teraźniejszy i przyszły związany jest z potrzebami wolnego, demokratycznego społeczeństwa. N. Denzin i Y. Lincoln (2011) szczególną uwagę poświęcają badaniom, które odzwierciedlają wartości ekologiczne, zawierają analizę wpływu tożsamości historycznej, rasowej i płciowej oraz preferują studia nad ludzkim rozwojem.

Badania jakościowe – ujęcie terminologiczne

W rozważaniach nad badaniami jakościowymi warto ukazać również ujęcie definicyjne. Stało się ono w ostatnich latach bardziej skomplikowane i trudniejsze, przede wszystkim ze względu na bardziej złożony, procesowy charakter tych badań. W miarę rozwoju badań ich postrzeganie nabrało precyzji. Nie są już definiowane przez negację – badania jakościowe to badania nie-ilościowe i nie-standaryzowane, lecz poprzez zespół swoistych dla nich cech. W badaniach jakościowych używa się tekstu jako materiału empirycznego, wychodząc od koncepcji społecznego tworzenia badanych rzeczywistości i skupiając się na punktach widzenia uczestników badań, na ich codziennych działaniach oraz wiedzy dotyczącej przedmiotu badania. W związku z tym również stosowane metody badawcze w tego rodzaju badaniach powinny mieć wystarczająco otwarty charakter, aby umożliwić rozumienie procesu (Flick 2011).

Według Andrzeja M. de Tchorzewskiego (2021, s. 171), „badania jakościowe mają charakter refleksji poszukującej. Ich podstawowym celem jest uzyskanie i poszerzenie wiedzy o samym przedmiocie poznania i przyczynach powstania. Nie są one koniecznie wolne od badań empirycznych, gdyż badacz może w ich ramach odwoływać się do diagnozowania i analizowania zjawisk w kontekście społeczno-historycznym, zaś uzyskane dane empiryczne stanowią jedynie egzemplifikację ich ustaleń i uogólnień. Badania jakościowe polegają bardziej na poznawaniu, opisywaniu i wyjaśnianiu różnorodnych aktów, zdarzeń i procesów mniej uchwytnych wymiennie, czyli będących z reguły „niepoliczalnymi”, niedającymi się uchwycić przez pryzmat statystycznych zależności przyczyna–skutek czy zależności korelacyjnych. W przeciwieństwie do nich poszukują one bardziej zależności funkcjonalnych. Ich podstawę stanowią problemy o właściwościach eksploracyjnych. Pozwala to na poznawanie badanej rzeczywistości w sposób bardziej pogłębiony”.

Badania jakościowe to działalność usytuowana, która lokuje obserwatora w świecie badań. Badania jakościowe składają się z zestawu interpretacyjnych, materialnych praktyk, które czynią świat widzialnym. Praktyki te

przekształcają świat na podstawie notatek terenowych, wywiadów, rozmów, fotografii oraz nagrań. Na tym poziomie badania jakościowe zakładają interpretacyjne, naturalistyczne podejście do świata. Oznacza to, że badacze jakościowi badają rzeczy w ich naturalnym otoczeniu, starając się nadać sens lub zinterpretować zjawiska w kategoriach znaczeń, jakie przypisują im ludzie (Denzin, Lincoln 2011, s. 3).

Wyżej wymieniona definicja kładzie nacisk na rolę badań jakościowych i ich zdolność w przekształcaniu świata. Natomiast John Creswell (2011, s. 190) akcentuje wagę współuczestnictwa badacza oraz indukcyjnej analizy badanych zjawisk:

Badanie jakościowe polega na analizowaniu i interpretowaniu znaczeń, jakie jednostki lub grupy przypisują problemom z zakresu nauk społecznych i nauk o człowieku. Proces badawczy obejmuje wyłanianie nowych pytań i procedur w toku badania, gromadzenia danych w warunkach współuczestnictwa, indukcyjną analizę danych od szczegółu do ogółu oraz interpretację znaczenia danych. Końcowy raport pisemny ma strukturę elastyczną (Creswell 2011).

Tabela nr 1 przedstawia charakterystyczne cechy badania jakościowego według J. Creswella (2007, s. 46).

Tabela 1. Cechy charakterystyczne badań jakościowych

Cechy charakterystyczne badań jakościowych	Cechy charakterystyczne badań jakościowych			
	LeCompte, Schensul (1999)	Hatch (2002)	Creswell (2007)	Marshall, Rossman (2010)
Badania prowadzone są w naturalnym środowisku	Tak	Tak	Tak	Tak
Badacz jako podstawowe narzędzie badawcze	-	Tak	Tak	-
Wiele źródeł danych	Tak	-	Tak	Tak
Indukcyjna analiza danych	Tak	Tak	Tak	Tak
Znaczenie nadawane przez uczestników	Tak	Tak	Tak	-
Projekt w trakcie rozwoju	Tak	-	Tak	Tak
Pryzmat teoretyczny	-	Tak	Tak	Tak
Interpretacyjność	-	-	Tak	Tak
Ujęcie holistyczne	-	Tak	Tak	Tak

Analizując powyższe dane, można dojść do kilku istotnych spostrzeżeń. Nie są one uporządkowane według ważności.

1. Naturalne otoczenie. Badacze jakościowi często zbierają dane w terenie, w miejscu, w którym uczestnicy doświadczają badanej sytuacji. Zbierają informacje

z bliska, rozmawiając bezpośrednio z ludźmi i obserwując ich zachowania i działania w ich kontekście. W naturalnym środowisku badacze wchodzi w interakcje twarzą w twarz, przez dłuższy czas.

2. Badacz jako kluczowe narzędzie badawcze. Badacze jakościowi sami zbierają dane, analizując dokumenty, obserwując zachowania i przeprowadzając wywiady z uczestnikami. Mogą korzystać z pytań otwartych.
3. Różnorodność metod. Badacze jakościowi zazwyczaj gromadzą wiele danych poprzez wywiady, obserwacje i dokumenty. Następnie analizują je i nadają im sens, organizując je w kategorie lub tematy, które dotyczą wszystkich źródeł danych.
4. Indukcyjna analiza danych. Badacze szukają prawidłowości, tworzą kategorie i wyznaczają zakres tematyczny, przechodząc od szczegółu do ogółu.
5. Znaczenia nadawane przez uczestników. W całym procesie badań jakościowych badacze koncentrują się na poznawaniu wiedzy, którą dysponują uczestnicy na temat badanego problemu. Końcowe ich ukazanie powinno odzwierciedlać wiele wypowiedzi uczestników badania.
6. Proces badawczy ma charakter emergentny. Oznacza to, że pierwotny plan badania nie może być ściśle określony, a wszystkie fazy procesu mogą ulec zmianie lub przesunięciu po tym, jak badacz zacznie je gromadzić. Mogą ulec zmianie pytania, formy zbierania danych. Dobór uczestników i miejsca badania również mogą ulec modyfikacji.
7. Pryzmat teoretyczny. Niektórzy badacze postrzegają swoje badanie przez określony pryzmat teoretyczny, m.in. przyjętą koncepcję.
8. Interpretacyjność. W badaniach jakościowych badacze interpretują to, co widzą, słyszą i rozumieją, z uwzględnieniem osobistych doświadczeń, biografii, kontekstów i wcześniejszych poglądów.
9. Ujęcie holistyczne. Badacze jakościowi starają się stworzyć kompleksowy obraz badanego problemu lub zagadnienia. Wiąże się to z przedstawieniem wielu perspektyw, identyfikacją wielu czynników zaangażowanych w daną sytuację oraz ogólnym nakreśleniem szerszego obrazu, który się wyłania (Creswell 2013, s. 191–192).

Badacz, przystępując do planowania procesu badawczego, ma do wyboru bardzo wiele metod. Renata Tesch (1990) przedstawiła klasyfikację składającą się z 28 metod, porządkując je w oparciu o główny cel badacza. Harry Wolcott (1992) sklasyfikował 19 metod. William Miller i Benjamin Crabtree (1992) uporządkowali 18 metod według dziedziny ludzkiego życia, która jest głównym przedmiotem zainteresowania badacza, np. koncentracja na jednostce, świecie społecznym lub kulturze. Evelyn Jacob (1987) uważa, że w edukacji mogą być zastosowane następujące metody jakościowe: psychologia ekologiczna, etnografia holistyczna, antropologia poznawcza oraz etnografia komunikacji. David Lancy (1993) podzielił metody jakościowe według dyscyplin naukowych, takich jak: antropologia, socjologia, biologia, psychologia poznawcza i historia. Natomiast John Creswell (2007, s. 11) swój wybór

metod połączył z osobistymi zainteresowaniami oraz doświadczeniem. Wymienił pięć metod: badania narracyjne, fenomenologia, etnografia, teoria ugruntowana, studia przypadków. Uważa, że narracja wywodzi się z nauk humanistycznych i społecznych, fenomenologia z psychologii i filozofii, teoria ugruntowana z socjologii, etnografia z antropologii i socjologii, a studia przypadków z nauk humanistycznych i społecznych oraz dziedzin stosowanych, takich jak badania ewaluacyjne.

Tabela 2. Klasyfikacje metod jakościowych (Creswell 2007, s. 8–10)

Podejścia jakościowe wymieniane przez autorów i ich dyscypliny/dziedziny		
Autorzy	Metody jakościowe	Dyscypliny/dziedziny
Jacob (1987)	Psychologia ekologiczna Etnografia holistyczna Antropologia poznawcza Etnografia komunikacji Interakcjonizm symboliczny	Edukacja
Munhall, Oiler (1986)	Fenomenologia Teoria ugruntowana Etnografia Badania historyczne	Pielęgniarstwo
Lancy (1993)	Perspektywy antropologiczne Perspektywy socjologiczne Perspektywy biologiczne Studia przypadków Relacje osobiste Studia kognitywne Dociekania historyczne	Edukacja
Strauss, Corbin (1990)	Teoria ugruntowana Etnografia Fenomenologia Historie życia Analiza konwersacyjna	Socjologia, pielęgniarstwo
Morse (1994)	Fenomenologia Etnografia Etnonauka Teoria ugruntowana	Pielęgniarstwo
Moustakas (1994)	Etnografia Teoria ugruntowana Hermeneutyka Empiryczne badania fenomenologiczne Badania heurystyczne Fenomenologia transcendentna	Psychologia

Podejścia jakościowe wymieniane przez autorów i ich dyscypliny/dziedziny		
Autorzy	Metody jakościowe	Dyscypliny/dziedziny
Denzin, Lincoln (1994)	Studia przypadków Etnografia Fenomenologia Etnometodologia Praktyki interpretacyjne Teoria ugruntowana Badania biograficzne Badania kliniczne	Nauki społeczne
Miles, Huberman (1994)	Podejścia do analizy danych jakościowych: Interpretatywizm Antropologia społeczna Wspólne badania społeczne	Nauki społeczne
Slife, Williams (1995)	Kategorie metod jakościowych: Etnografia Fenomenologia Badania artefaktów	Psychologia
Denzin, Lincoln (2005)	Etnografia performatywna, krytyczna i publiczna Praktyki interpretacyjne Studium przypadku Teoria ugruntowana Historia życia Autorytet narracyjny Partycypacyjne badania w działaniu Badania kliniczne	Nauki społeczne
Marshall, Rossman (2010)	Podejścia etnograficzne Podejścia fenomenologiczne Podejścia socjo-lingwistyczne (tj. gatunki krytyczne, takie jak krytyczna teoria rasy, teoria queer, itp.)	Edukacja
Saldaña (2011)	Etnografia Teoria ugruntowana Fenomenologia Studium przypadku Analiza treści Badania mieszane Badania narracyjne Badania oparte na sztuce Autoetnografia Badania ewaluacyjne Badania w działaniu Dziennikarstwo śledcze Krytyczne dociekanie	Sztuka (teatr)

Podejścia jakościowe wymieniane przez autorów i ich dyscypliny/dziedziny		
Autorzy	Metody jakościowe	Dyscypliny/dziedziny
Denzin, Lincoln (2011)	Strategie badawcze: Studium przypadku Etnografia Obserwacja uczestnicząca, Etnografia performatywna Fenomenologia, Etnometodologia Teoria ugruntowana Historia życia, Metoda historyczna Badania stosowane Badania kliniczne	
Creswell (2013)	Badania narracyjne Fenomenologia Etnografia Teoria ugruntowana Studia przypadków	

Klasyfikacja ma na celu zilustrowanie różnorodności metod zalecanych przez różnych autorów oraz dziedziny, w których mogą być zastosowane, co daje możliwość badaczom w pełniej mierze poznać badane zjawisko.

Metodologia

Przedmiotem niniejszych badań jest historyczny rozwój metod jakościowych za granicą. Głównym ich celem jest ukazanie tego rozwoju. Natomiast główny problem badawczy brzmi: Jak kształtuje się rozwój metod jakościowych za granicą na przełomie dziejów? Jako metoda została wybrana hermeneutyka, sytuując niniejsze badania w ramach strategii jakościowej, dotyczącej przede wszystkim poznania, rozumienia i interpretowania badanego problemu – w tym przypadku rozwoju metod jakościowych oraz w paradygmacie interpretatywnym. Wybrana metoda – hermeneutyka – jest związana z teorią i praktyką interpretacji oraz rozumienia. Określa się ją również jako „teorie poznania tekstu” (Galarowicz 1992). Rekonstrukcja treści nie jest w nim tylko zwykłym ich powtórzeniem, opisaniem czy streszczeniem. Badacz wzbogaca je o własną perspektywę, podmiotowości i założenia, co jest to podstawowym warunkiem procesu rozumienia (Pilch 1994). Hermeneutyka zakłada konieczność dążenia do uchwycenia ponadczasowej i niezrelatywizowanej istoty zjawisk, uwzględnienia ich historycznego i społeczno-kulturowego kontekstu oraz zawiera potrzebę analizy struktury badanych tekstów i zjawisk. Uwzględnienie w badaniach perspektywy rozumienia w istotny sposób wzbogaca metodę konstruowania teoretycznej wiedzy. Hermeneutyka w tradycyjnym rozumieniu jest metodą objaśniania, tłumaczenia tekstów. Przy czym tekst

pisany nie jest możliwy do jednoznacznego rozumienia. Interpretowany jest on przez danego człowieka, który posiada już własne „przedrozumienie” (Palka 1998).

Podsumowanie, wnioski oraz próba przewidywania rozwoju metod jakościowych

Dokonując pewnej konkluzji, można stwierdzić, po pierwsze, że długa i interesująca droga historycznego rozwoju metod jakościowych badań, jak i różnorodność ich zastosowań czyni je atrakcyjnymi dla współczesnych badaczy w sensie deskryptywnym, znaczeniowym i w obszarze praktyki, w tym głównie w naukach społecznych, w których przedmiotem zainteresowania jest człowiek, jako istota czująca, nadająca sens swojemu istnieniu i wchodząca w różnorodne, często zawiłe, interakcje z innymi ludźmi. Przedmiotem badań w ramach tych nauk jest także grupa społeczna, z jej dynamiką rozwoju. Człowiek jest wielowymiarowy; zmienia się pod wpływem własnych przemyśleń i pod wpływem grupy społecznej. Grupa społeczna to skomplikowany mechanizm, rządzący się różnymi prawami. Dlatego też metody jakościowe, ze swoją głębią i możliwością indywidualnego podejścia do każdego, są bardzo istotne w przypadku badań stosowanych w naukach społecznych. Ponadto w metodach jakościowych bardzo duży wachlarz ujęć i metod pozwala na ich aplikację w wielu obszarach naukowych, za każdym razem czyniąc je oryginalnymi. Metody jakościowe stanowią nadal żywy i możliwy do zgłębiania obszar metodologiczny. Badacz ma do wyboru wiele paradygmatów, podejść oraz metod w zależności od wyznawanego światopoglądu oraz celu i przedmiotu badań. Ważne są w tym przypadku jego własne doświadczenia badawcze, a także zakładani odbiorcy uzyskanych wyników. Daje to jemu możliwość szerszego wyrażania siebie oraz głębszego ukazania podjętego problemu.

Obecnie paradygmat badań stał się ważną kategorią metodologiczną, której nie można pomijać. Prawdopodobnie paradygmaty, w tym w ramach metod jakościowych, będą zmieniały się wraz z rozwojem naukowym i społecznym. Obecnie można zauważyć wieloparadygmatyczność nauk, gdy jeden paradygmat nie wyklucza drugiego, a wręcz przeciwnie – stanowi jego uzupełnienie. Mimo bardzo dużej różnorodności badania w nurcie jakościowym posiadają pewne wspólne wartości, którymi są możliwość bezpośredniej eksploracji przez badanego świata badanych, często będących osobowymi narratorami, a nie nieznanymi respondentami. Badacz poznaje ich jednostkową, złożoną i niepowtarzalną rzeczywistość, dokonuje jej subiektywnej interpretacji, ucząc się przy tym nie tylko jej, ale też poznając samego siebie. Nadaje on osobliwy sens temu, co poznał. Stara się jak najgłębiej zrozumieć meandry świata badanych. Dokonuje refleksji i umożliwia jej dokonanie badanych. Ten proces może nie mieć końca, zapętając się w kole hermeneutycznym i powodując ciągłą aktualność i autentyczność badań.

Obecnie, w dobie nadal postępującej globalizacji i licznych migracji społecznych, a także różnorodności zwyczajów w obrębie jednego społeczeństwa, wyniki

uzyskane drogą badań jakościowych mają za zadanie umożliwić głębsze rozumienie inności poszczególnych osób, a co za tym idzie, ich akceptację i okazywanie życzliwości. Metody jakościowe stanowią istotne i cenne narzędzie do badania zjawisk społecznych, takich jak m.in. uprzedzenia czy dominacja społeczna, które to możemy obserwować również w obecnych czasach. W wymiarze jednostkowym badania te mogą mieć znaczenie terapeutyczne zarówno dla badanego, jak i badacza, czemu służą chociażby głębokie psychoanalityczne wywiady. Są one pomocne także w sensie wychowawczym, opiekuńczym i edukacyjnym. Ukazywanie ważnych dla ludzkości wyników badań, zebranych za pomocą metod jakościowych może doprowadzić odbiorców do niezbędnej i pożądanej refleksji nad kondycją ludzką, własnym postępowaniem w wymiarze osobistym i społecznym oraz nad przyszłymi właściwymi wyborami, dzięki którym będzie można zachować pewien ład społeczny, ale też pozwolą one na rozwój we właściwym kierunku. Trudno przewidzieć dokładny kierunek rozwoju metod jakościowych w Polsce i na świecie. Jednakże można z pewnym prawdopodobieństwem przewidywać, że staną się one jeszcze bardziej popularne i wykorzystywane w szczególności w naukach społecznych. Rozwijają się ich paradygmatyczność i zaskakuje wielość metod. Ponadto, metody jakościowe na początku ich rozwoju były uzupełniane przez metody ilościowe, obecnie zaś stanowią osobną kategorię. Przewiduje się ponowne usystematyzowanie metod, procedur i standardów badawczych.

Implikacje dla dalszej praktyki badawczej

Po pierwsze, badacz w ramach badań metodami jakościowymi ma za zadanie określenie swojego światopoglądu, postawy badawczej oraz przynależności do danej grupy naukowców. Pozwoli to jemu na jasność i precyzję swojego przekazu. Istnieje bardzo duża szansa, że zostanie w sposób klarowny odebrany przez odbiorców swoich wyników badań. Rozpatrując aspekt moralny użycia metod jakościowych w naukach społecznych, badacz powinien mieć na uwadze dobro społeczne. Jego intencja badań powinna być związana z chęcią poprawy życia jednostek i społeczeństw. Ponadto badacz w nurcie badań jakościowych powinien zapoznać się z ich spuścizną, aby je docenić oraz na ich kanwie budować własny i niepowtarzalny warsztat badawczy. Badacza w ramach badań jakościowych powinna cechować wielość kontekstów badań oraz źródeł danych, a także świadomość wpływu wszystkich uczestników na wyniki badań. Powinien mieć zgodę na to, że jest najważniejszym narzędziem tych badań oraz na fakt, że jego projekt jest w trakcie rozwoju, w myśl założeń hermeneutyki, kolejne jego przemyślenie mogłoby zmienić jego rezultaty i wyniki.

Bibliografia

- Allport G.W. (1942). *The use of personal documents in psychological science*. New York: Social Science Research Council.
- Binswanger L. (1958). *The case of Ellen West: An anthropological-clinical study*. W: May R., Angel E., Ellenberger H.F. (red.). *Existence: a new dimension in psychiatry and psychology*. Basic Books/Hachette Book Group, s. 237–364.
- Bogdan R., Taylor S. (1975). *Introduction to qualitative research methods: a phenomenological approach to the social sciences*. New York: Wiley-Interscience.
- Blumer H. (1969). *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. California: University of California. Press Berkeley and Los Angeles.
- Colaizzi P. (1978). *Psychological research as a phenomenologist views it*. W: Valle R.S., King M. *Existential phenomenological alternatives for psychology*. New York: Open University Press.
- Creswell J. (2007). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. Dostępny na: [https://books.google.pl/books?hl=pl&lr=&id=DLbBDQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Creswell+J.++\(2007\).#v=onepage&q=Creswell%20J.%20\(2007\).&f=false](https://books.google.pl/books?hl=pl&lr=&id=DLbBDQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Creswell+J.++(2007).#v=onepage&q=Creswell%20J.%20(2007).&f=false) (dostęp 25.10.2021).
- Creswell J. (2013). *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, tłum. Gilewicz J. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Denzin N.K., Lincoln Y.S. (2008). *Introduction: the discipline and practice of qualitative research*. W: Denzin N.K., Lincoln Y.S. (red.). *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks, CA: Sage, s. 1–43.
- Denzin N.K., Lincoln Y.S. (2011). *The SAGE handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Filstead W.J. (1970). *Qualitative methodology: Firsthand involvement with the social world*. Chicago: Markham Pub. Co.
- Flick U. (2011). *Projektowanie badania jakościowego. Niezbędnik badacza*, tłum. Tomanek P. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Galarowicz J. (1992). *Na ścieżkach prawdy. Wprowadzenie do filozofii*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papierskiej Akademii.
- Glaser G., Strauss A. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine. Dostępny na: http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf (dostęp 10.11.2021).
- Garfinkel H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Giorgi A. (ed.) (1985). *Phenomenology and psychological research*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Giorgi A. (2006). *Concerning Variations in the Application of the Phenomenological Method*. „The Humanistic Psychologist”, nr 34 (4), s. 305–319.
- Giorgi A. (2006). *Difficulties encountered in the application of the phenomenological Method in the social sciences*. „Indo-Pacific Journal of Phenomenology”, nr 8 (1), s. 1–9.

- Hatch J.A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. Albany: State University of New York Press.
- Jacob E. (1987). *Qualitative research traditions: a review*. „Review of Educational Research”, nr 57, s. 1–50.
- Kvale S. (2004). *InterViews: wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*. Zabielski S. (przeł. i red. nauk.). Białystok: Trans Humana.
- Lancy D.F. (1993). *Qualitative research in education: an introduction to the major traditions*. New York: Longman.
- LeCompte M.D., Schensul J.J. (1999). *Designing and conducting ethnographic research*. Walnut Creek, Calif: AltaMira Press.
- Lofland J., Lofland L. (1971). *Analyzing social settings. A guide to qualitative observation and analysis*. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Marshall C., Rossman G.B. (2010). *Designing qualitative research*. Thousands Oaks: Sage Publication.
- Maslow A. (1966). *The psychology of science*. New York: Harper & Row.
- Miller W.L., Crabtree B.F. (1992). *Primary care research: a multimethod typology and qualitative road map*. W: Crabtree B.F., Miller W.L. (red.). *Doing qualitative research*. Newbury Park, CA: Sage, s. 3–28.
- Park R. (1922). *Immigrant press and its control*. New York – London: Harper & Bros. Dostępny na: <https://curiosity.lib.harvard.edu/immigration-to-the-united-states-1789-1930/catalog/39-990009838570203941> (dostęp 4.11.2021).
- Palka S. (1998). *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pilch T. (1994). *Organizacja procesu badawczego w pedagogicznych badaniach środowiskowych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rogers K. (1961). *On becoming a person: a therapist's view of psychotherapy*. Dostępny na: https://avidano.files.wordpress.com/2015/04/carl_rogers_on_becoming_a_person.pdf (dostęp 12.11.2021).
- Schatzman L. Strauss A. (1973). *Field research*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs.
- Spradley J. (1979). *The ethnographic interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Spradley J. (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Tesch R. (1990). *Qualitative research: analysis types and software Tools*. Bedford: Routhledge, LSL Press Ltd.
- Thomas W., Znaniecki F. (1976). *Chłop polski w Europie i Ameryce*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Tchorzewski de M.A. (2021). *Pedagogika ogólna, Wielopostaciowość, Rudymenta, Meandry, Dylematy*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ignatianum.
- Ulanowski A. (2008). *Istoria i wektory rozwoju rozwitija kaczestwennyh issledowanij w psychologii*. „Metodologia i Istoria Psychologii”, nr 3 (2), s. 129–139.
- Van Kaam A. (1966). *Existential foundations of psychology*. Pittsburgh: Duquesne University Press.

- Vidich A.J., Lyman S.M. (2000). *Qualitative methods their history in sociology and anthropology*. W: Denzin N.K., Lincoln Y.S. (red.). *The handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA, s. 37–84. Dostępny na: <https://jan.ucc.nau.edu/~pms/cj355/readings/vidich&lyman.pdf> (dostęp 23.10.2021).
- Von Eckartsberg R. (1998). *Introducing existential-phenomenological psychology*. W: Valle R. (red.). *Phenomenological inquiry in psychology: Existential and transpersonal dimensions*. „Plenum Press”, s. 3–20.
- Wolcott H.F. (1992). *Posturing in qualitative research*. W: LeCompte M. D., Millroy W.L., Preissle J. (red.). *The handbook of qualitative research in education*. San Diego, CA: Academic Press, s. 3–52.

HISTORY OF QUALITATIVE METHODS ABROAD AND THEIR DEVELOPMENTAL DIMENSION

Abstract: The purpose of that article is to depict history of qualitative methods. The main research problem undertaken by the authors is the question of how the history of qualitative research abroad is shaped and what implications it may have for research practice in our country. The hermeneutical method was adopted, the study of texts in order to draw further, original conclusions, including further research practice. The first part shows the phases of its development, starting from the period of early classical research, through the period of the formation of original traditions and the period of checking the foundations and paradigm of research, to the period of new systematization of methods, procedures and standards. Such a division is relatively unknown and is a novelty. This makes it valuable. This section provides a detailed overview of the material. The second part contains methodological findings. It shows what qualitative research is in its essence on the basis of the literature on the subject, paying close attention to their characteristic features constituting their unique character. The classification of qualitative methods was presented. The article also emphasizes the role of the researcher of qualitative methods that is significantly different from the role in the case of quantitative methods. The full picture encourages us to look at the methodological achievements of the qualitative perspective and even deeper appreciate their unique values.

Keywords: qualitative research, classification of qualitative research, social science.